

Μεταπολίτευση: Ανεκπλήρωτες προσδοκίες και ρεαλιστικές προοπτικές ευημερίας

Του Γιάννη Παναγόπουλου

Προέδρου της ΓΣΕΕ και του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ.

Συνήθως στις συζητήσεις και στις αναλύσεις για την περίοδο της μεταπολίτευσης κυριαρχεί η θετική προσέγγιση, κυρίως επειδή κάτι τέτοιο δεν προϋποθέτει συγκεκριμένο και κοινά αποδεκτό πλαίσιο αναφοράς. Απαιτεί απλώς συγκριτικές προσεγγίσεις για τη μετάπτωση της μετεμφυλιακής και της μεταδικτατορικής Ελλάδας σε μια σύγχρονη ευρωπαϊκή δημοκρατία. Όμως, το τι δεν πετύχαμε απαιτεί σαφήνεια όσον αφορά τους στόχους που είχαν τεθεί και τους λόγους που κινητοποίησαν

τη νεολαία μας και ευρείες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις.

Το εγερτήριο σύνθημα εναντίον της δικτατορίας για «ψωμί - παιδεία - ελευθερία», αν όχι ρητά, πάντως υπόρρητα, το αποδέχτηκε το σύνολο σχεδόν των πολιτικών και παραγωγικών δυνάμεων προτάσσοντας σε αυτά τα 50 χρόνια που ακολούθησαν ο καθένας τα δικά του θέλω, τις δικές του στοχεύσεις και επιθυμίες από μια ευρεία παλέτα προσδίδοντάς τους ευρύτερη κοινωνική διάσταση.

Αν με το «ψωμί» εννοούσαμε την καλύτερη βιοποριστική κατάσταση ευρύτατων τμημάτων του πληθυσμού ή την ευρύτερη ευημερία, οπωσδήποτε έγιναν σημαντικά βήματα, όμως...

Αν με την «παιδεία» εννοούσαμε την καθολική πρόσβαση σε δωρεάν παιδεία σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, οπωσδήποτε έγιναν σημαντικά βήματα, όμως...

Αν με την «ελευθερία» εννοούσαμε όσα γέννησαν η Γαλλική Επανάσταση και ο Διαφωτισμός, δηλαδή τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα που συγκροτούν μια φιλελεύθερη δημοκρατία, οπωσδήποτε έγιναν σημαντικά βήματα, όμως...

Η αλήθεια είναι ότι η ευημερία μας αποδείχτηκε ασθενική και κυρίως μη διατηρήσιμη. Η παιδεία μας αποτελεί τη διαρκώς πάσχουσα εθνική μας προτεραιότητα: η Δημοκρατία

μας αποδείχτηκε ιδιαιτέρως ανθεκτική σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, αλλά αρκετά εύθραυστη σε ζητήματα κράτους πρόνοιας και κράτους δικαίου.

Πριν, λοιπόν, θέσουμε τους νέους μακροπρόθεσμους στόχους μας, οφείλουμε να ερμηνεύσουμε τις αποτυχίες εντός των επιτυχιών μας, να αναζητήσουμε τις βαθύτερες αιτίες τους, ώστε να μην επαναλάβουμε λάθη, ιδεοληψίες και διαιρετικές τομές διαιωνίζοντας έναν αέναο φαύλο κύκλο.

Ασφαλώς δεν ξεκινήσαμε από την ίδια αφετηρία σε ζητήματα που απαιτούν συγκρίσεις, για παράδειγμα με την Ευρωπαϊκή Ένωση ή ορισμένα κράτη-μέλη της. Ωστόσο, δεν μπορούμε παρά να μιλάμε για αποτυχία, όταν στόχους σύγκλισης τους οποίους είχαμε θέσει δυστυχώς αυτά τα 50 χρόνια όχι απλώς δεν τους επιτύχαμε, αλλά οδηγηθήκαμε σε νέες αποκλίσεις. Αποτυχία επίσης αποτελεί ότι χώρες ανάλογου μεγέθους και οικονομικής συγκρότησης με τη δική μας, με τις οποίες ξεκινήσαμε μαζί, όπως και χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, που εισήλθαν στην ΕΕ σε μεταγενέστερο χρόνο, ήδη προηγούνται σε οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες με χαρακτηριστικά παραδείγματα την Πορτογαλία και την Ιρλανδία (οι οποίες υπέστησαν επίσης τη βάσανο των μνημονίων και

των προγραμμάτων προσαρμογής).

Αυτό ακριβώς καταδεικνύουν τα στοιχεία:

- ♦ Την περίοδο 1974-2023, ο μέσος ετήσιος πραγματικός ρυθμός μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας διαμορφώθηκε στο 1,2%, ενώ την περίοδο 1996-2023 περιορίστηκε στο 1%, όταν στο σύνολο της ΕΕ ήταν 1,6%. Η μικρή αυτή απόκλιση ήταν αρκετή για να διευρύνει το χάσμα μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ σε όρους κατά κεφαλήν εισοδήματος. Έτσι, ενώ στα μέσα της δεκαετίας του 1990 το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα στη χώρα μας αντιστοιχούσε στο 69,2% του μέσου όρου της ΕΕ, το 2023 ανέρχεται στο 60,3%.

- ♦ Αναφορικά με την αγορά εργασίας, ο ρυθμός αύξησης της απασχόλησης ήταν εντυπωσιακά χαμηλός τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Μεταξύ 1974 και 2023 κατά μέσο όρο ο ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης ήταν 0,7%. Το ποσοστό ανεργίας ήταν επίσης διαχρονικά υψηλό. Την περίοδο 1974-2023 το ποσοστό ανεργίας ήταν κατά μέσο όρο 10,8%, ενώ την περίοδο 2000-2023 έφτασε στο 15,6% εξαιτίας και της επίδρασης της κρίσης χρέους. Στην ΕΕ από το 2000 έως το 2023 το ποσοστό ανεργίας ήταν κατά μέσο όρο 8,9%.

- ♦ Αν διευρύνουμε την αξιολόγηση της επίδοσης της αγοράς εργασίας ενσωματώνοντας ποιοτικούς δείκτες, τότε τα αναπτυξιακά και τα κοινωνικά ελλείμματα της ελληνικής δημοκρατίας θα επιδεινωθούν. Η Ελλάδα παρουσιάζει έναν από τους χαμηλότερους δείκτες ως προς την ποιότητα της εργασίας μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ-27 σε χαρακτηριστικά όπως ο χρόνος εργασίας, η ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, η συλλογική εκπροσώπηση και η επαγγελματική εξέλιξη. Τα ευρήματα αυτά τεκμηριώνουν τα όρια ενός παραγωγικού μοντέλου που βασίζεται σε θέσεις εργασίας χαμηλής παραγωγικότητας, χαμηλής προστιθέμενης αξίας, χαμηλής σταθερότητας και πολλών ωρών εργασίας.

- ♦ Οι σύγχρονες προκλήσεις επιτάσσουν πλέον την εκκίνηση ενός νέου πολιτικού και οικονομικού κύκλου, μιας νέας ιστορικής περιόδου δημιουργίας ρεαλιστικών προοπτικών ευημερίας, ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου, της οικονομικής και πολιτικής δημοκρατίας.

- ♦ Ένα ανθεκτικό και διατηρήσιμο μοντέλο ανάπτυξης προϋποθέτει να γίνει η βιώσιμη αγορά εργασίας χωρίς αποκλεισμούς το επίκεντρο της οικονομικής πολιτικής, η οποία θα στοχεύει στην ποιότητα της εργασίας με διαρκείς παρεμβάσεις ανάπτυξης δεξιοτήτων και συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης, με πολιτικές ένταξης στην απασχόληση, με ενθάρρυνση

των ανέργων να επιστρέψουν στην αγορά εργασίας και με μια ισχυρή δέσμευση στην ισότητα ευκαιριών και αμοιβών.

Οι παρεμβάσεις αυτές είναι αναγκαίες προκειμένου να διαχειριστούμε τις μεγάλες προκλήσεις της τεχνητής νοημοσύνης, του αυτοματισμού, της ρομποτικής, της κλιματικής αλλαγής και των δημογραφικών εξελίξεων, οι οποίες διαμορφώνουν ένα πολύπλοκο περιβάλλον υψηλής ρευστότητας, αβεβαιότητας και επισφάλειας. Το αξιακό περιεχόμενο αυτών των παρεμβάσεων προσδιορίζει, κατά την άποψη μου, το πολιτικό φορτίο ενός σύγχρονου, κοινωνικά αξιόπιστου και φερέγγυου προγράμματος οικονομικής πολιτικής. Η διαμόρφωση του νέου αυτού υποδείγματος απαιτεί επίσης πολιτική δέσμευση σε ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο, το οποίο θα δημιουργεί θεσμούς που θα εγγυώνται στους εργαζομένους ένα δίκαιο μερίδιο της οικονομικής προόδου, δηλαδή ένα διατηρήσιμο επίπεδο ευημερίας.

- ♦ Ο αναπτυξιακός μετασχηματισμός προϋποθέτει επίσης βιώσιμες τραπεζικές πρακτικές που θα επικεντρώνονται άμεσα στη δημιουργία νέων παραγωγικών τομέων, στη χρηματοδότηση θετικών διαρθρωτικών αλλαγών, στην κυκλική οικονομία, στη βιώσιμη πρωτογενή παραγωγή με στόχευση την αντιστροφή της

απώλειας οικοσυστημάτων, βιοποικιλότητας και φυσικών πόρων, στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην παροχή ρευστότητας στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και σε καινοτόμες επιχειρηματικές δράσεις.

- ♦ Το εργατικό δυναμικό της χώρας χρειάζεται να έχει το δικαίωμα της πλήρους και καθολικής πρόσβασης σε ενέργειες και δράσεις βελτίωσης, επικαιροποίησης, αναβάθμισης και, όπου απαιτείται, πιστοποίησης των γνώσεων και των δεξιοτήτων του. Αυτό συνεπάγεται την ουσιαστική αναβάθμιση των προσφερόμενων προγραμμάτων, τη συστηματική επικαιροποίηση των ειδικοτήτων και την ενεργητική εμπλοκή των οργανώσεων των εργαζομένων και των εργοδοτών σε όλο το πλέγμα ανάπτυξης του πεδίου. Τέλος, το ζήτημα των κινήτρων για την απρόσκοπτη συμμετοχή των εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα αποτελεί υψηλού επιπέδου διακύβευμα και αναγκαιότητα.

Κανένα υπόδειγμα ανάπτυξης δεν μπορεί να είναι διατηρήσιμο και δίκαιο χωρίς εμπάθυνση της δημοκρατίας σε θεσμικό και οικονομικό επίπεδο. Οι όροι «οικονομική δημοκρατία», «ενεργειακή δημοκρατία» κ.ά. αποκτούν υπόσταση όταν ο κοινωνικός διάλογος λειτουργεί (διμερής, τριμερής, πολυμερής) όχι ως τυπική

διαδικασία συλλογικής διαπραγμάτευσης επί εργασιακών και ασφαλιστικών θεμάτων, αλλά όταν υπερβαίνει την αγορά εργασίας και αναπτύσσεται στα ευρύτερα ζητήματα οικονομικής πολιτικής και αποφάσεων. Αυτό δηλαδή που διδάσκει το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, γιατί έτσι το όφελος για τη Δημοκρατία είναι πιο ποιοτικό: προάγεται ο ίδιος ο κοινωνικός διάλογος, διασφαλίζεται η ποιότητά του και επιτυγχάνεται κάθε φορά η κοινωνική αποδοχή ή συναίνεση.

Η Ατζέντα 2030 του ΟΗΕ και το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την απασχόληση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) κινούνται προς αυτήν την κατεύθυνση. Ωστόσο, δεν περιορίζονται μόνο στις παραμέτρους μιας βιώσιμης αγοράς εργασίας. Αυτές πρέπει να συνδυάζονται και με μια νέα μακροοικονομική διαχείριση της οικονομίας, προσανατολισμένη στη δημιουργία του μέγιστου δυνατού όγκου απασχόλησης και με παρεμβάσεις ισχυροποίησης ενός θεσμοθετημένου κατώτατου ορίου κοινωνικής προστασίας και διανεμητικής επίδρασης των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, καθοριστικής σημασίας είναι ο επαναπροσδιορισμός του τρόπου άσκησης

της δημοσιονομικής πολιτικής με άξονα την απασχόληση. Η δημοσιονομική πολιτική πρέπει να στοχεύει στη θεσμοθέτηση ενός αυτόματου σταθεροποιητή, ο οποίος θα έχει στόχο να μειώσει το κενό της ζήτησης εργασίας, και μάλιστα με τρόπο που να καταλήγει σε μετρήσιμα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα.

Θεωρώ πως, έστω και επιγραμματικά, αναφέρθηκα στο *τι δεν πετύχαμε*, ενώ απέφυγα να αναφερθώ στο *«τις ή τι πταίει»*. Κι αυτό, γιατί τέτοιες συζητήσεις εντείνουν τις πολώσεις και τις διχαστικές διαιρέσεις στην πολιτική και την κοινωνία και ανακαλούν μνήμες εθνικών καταστροφών. Καταστροφές που δεν πρέπει να ξανασυμβούν. Και αυτό μπορεί να το εγγυηθεί μόνο η ενίσχυση και η εμβάθυνση της ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΜΑΣ πολιτικά και κοινωνικά.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ σημαίνει κράτος δικαίου και πρόνοιας, σημαίνει ενίσχυση όλων των κεντρικών πυλώνων της, σημαίνει εξοβελισμός από τη δημόσια ζωή του πελατειακού κράτους και των συνακόλουθων πρακτικών, σημαίνει σαφής και αποτελεσματική διάκριση των εξουσιών με ενίσχυση των αντιπροσωπευτικών θεσμών και διαδικασιών, σημαίνει αναζήτηση

«θεσμικών αντίβαρων» ή «προστατευτικών κλειδωμάτων» για αναβάθμιση της ποιότητάς της, αλλά και προστασία της από όσους τη χρησιμοποιούν για να την επιβουλεύονται.

Με περισσότερη δημοκρατία χρειάζεται να μεταρρυθμιστούν λειτουργίες, θεσμοί, διαδικασίες, που θα απελευθερώνουν τις δημιουργικές δυνάμεις της χώρας, ώστε να υπάρχει κράτος με ισχυρή και φιλική προς τους πολίτες δημόσια διοίκηση, το οποίο θα εγγυάται όχι μόνο όλες τις ατομικές και τις συλλογικές ελευθερίες, αλλά θα έχει και σαφείς κανόνες για την προστασία της ευημερίας και της ασφάλειας των πολιτών της.

Όλα τα προηγούμενα θα μπορούσαν να αποτελούν το πλαίσιο μιας εθνικής, κοινωνικής και αναπτυξιακής συμφωνίας, ένα σύγχρονο κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ όλων των δημοκρατικών δυνάμεων του πολιτικού συστήματος και των υγιών, παραγωγικών δυνάμεων όπως αυτές εκπροσωπούνται στα πλαίσια της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Η συμμετοχή όλων είναι ικανή και αναγκαία συνθήκη ώστε να μην ανακόπτεται η εφαρμογή αυτής της συμφωνίας, αφού δεν θα συσχετίζεται με τον περιορισμένο χρονικά εκλογικό κύκλο.

Η Γενική Απεργία τον Μάιο του 1976